

IRODALMI SZEMLE.

KÉT ÚJABB ELBESZÉLŐ.

I.

ERESZTEK. (Tíz rajz. Irta: *Petelei* István. Budapest, 1882. A Révai testvérek kiadása.)

Petelei István első rajzai nagyobb zajt ütöttek az írói világban, mint az olvasók között. Mindenkinek föltűnt a fiatal író, ki félredobva a kezdő elbeszélők unalomig ismert chablonjait, szakított az egyszerű szerelmi historiákkal, s egy eddig kevés figyelemre méltatott társadalmi csoport: az elzüllöttek csoportja felé fordult rokonszenvével, hogy érdeklődést, rokonszenvet keltsen ama szerencsétlenek iránt, kik részint önhibájokból, részint a véletlen szeszélye folytán «Krisztus keresztjét» hordják vállukon s arra vannak ítélve, hogy félreértve, üldözve, gyakran megvetve kínlódjanak át egy hosszú életet. E rajzok alakjai kivétel nélkül sötét háttérből emelkedtek ki, s maguk is sötéten rajzolt alakok voltak; de az író tapintata vagy mondjuk ki bátran: művészete mindjárt az elbeszélés kezdetén rokonszenvet tudott ébreszteni irántok s hibáikat, gyöngeségeiket feledve, végül azon vetjük észre magunkat, hogy velük együtt érezünk és szenvedé-eikben őszinte részvételt osztakozunk. Petelei az elbeszélés nagy közvetlenségével közel tudott férközni szíveinkhez, rajzainak gondos kidolgo-

zásával pedig arról tett tanúságot, hogy nála a gondolkozó fő és művészi érzék nem közönséges adományai párosulnak.

Tíz rajzában, melyeket ez év elején *Keresztek* cím alatt gyűjtött össze, ez előnyös tulajdonságok mind föltalálhatók. Nincs a kötetnek egyetlen darabja sem, mely a tárgy megválasztásában érző szívről, a kidolgozásban művészi tapintatról ne tanúskodnék, s melyen az volna érezhető, hogy az író nem csüggött elég gonddal és szeretettel alkotásán. A tíz rajz közül, a másiknak lényeges hátrányára, alig tudnék kiemelni egyet is, megválogatásukban annyira szigorú önbírálattal járt el az elbeszélő; s ha az előbb szét-szórva már olvasott rajzokat újra előveszem és lapozni kezdem, az egész kötet még sem tesz reám oly kedvező benyomást, mint a minőt az egyes darabok egyenkint keltek.

Az első pillantásra kissé különösnek látszó tünemény oka, szerintem, igen egyszerű. Petelei szomorú hőseinek elszomorító, tépelődésre indító végzetével kifárasztja olvasóit, amint kifáradnánk egy hangverseny végighallgatásában, melynek minden számát gyászindulók képeznék vagy egy képtár megtekintésében, hol csupán borús, elhagyatott tájakat ábrázoló festményekre találnánk. Magában véve e zeneművek és képek mindegyike nagy szellemi gyönyört szerezhet, de hatásuk együttesen nyomasztó és terhes lesz. Ez a sors várakozik Peteleire is a *Keresztek*-ben. A kötet minden darabjára sötét, borús ég nehezedik, melyen csak ritkán cikázik át a napnak egy-egy sugara. Alakjai egytől egyig elhagyatott, árva, önmagukkal vagy a világgal meghasonlott lények, kikre nézve a föld siralom völgye, s a halál legtöbbször óhajtott és várva-várt megváltás. *Árva Lotti*, a több helyen humoros vonásokkal rajzolt agg szűz, egy hosszú életen át várakozik a gazdag völegényre s midőn régi udvarlója fölkeresi, hogy részeg állapotában gúnyt üzzön vele, némán, egyetlen szó nélkül roskad karosszékébe. — *Az én szomszédom*-ban egy jobb sorsra érdemes

ember földönfutóvá, iszákossá lesz, mert kedvese megtagadta a szívét s egy másikhoz ment, ki nem volt jobb, de több volt a kincse. — A *nagyapó*, ki nejét, barátait egymás után temette el, akkor roskad össze a nagy öröm súlya alatt, midőn unokája mindent ott hagy érte, hogy végső napjainak gyámola legyen. — *Klasszi*, a szegény hóbortos szabó vízbe öli magát, mert ott kell hagynia az özvegy csizmadiáné padlását, hol menhelyet talált, s Beke Antal a *Ledőlt oszlopok*-ban a lelki tépelődés áldozatává lesz, mert hibás számításával elpazarolta csekély vagyionát. — Egy másik rajzban (*Szikra a homályban*) Bari Pál, ki ismét egyike a sors üldözöttjeinek, tépett szívvel hagyja el Tar Dezső házat, mert barátjának nevében imádjottjára ismer és fél, hogy földúlhatná a család boldogságát. Inkább botrányt csinál, hogy megutáltassa magát. — A *dudarfalvi pap* Talált Jóska kihidegült testénél omlik össze: «Fiam, édes fiam!» felkiáltással s az *Emlékek*-ben Bende Pál megtörve hagyja el őseinek örökét, mert könnyelműsége Anna halálát s azután szeretett anyjának s Margitnak, szíve egyedüli választottjának, örök keservét vontta maga után. Mind megannyi sötét kép, melyen a kiengesztelődés vagy öröm élénkebb színei teljesen ismeretlenek. Még legtöbb fény jutott egy eddig elhallgatott rajzra: *Mivel édesgetik Bogba a legyeket?* Dr. Baczkó András, a világtól elvonult nagybátya ugyan szintén különc, kivételes alak, de magának a történetnek derűs megoldását képezi Pali és Nina házasságban végződő boldog viszonya.

Ez a kis fény és boldogság azonban egészen elvész az elfojtott sóhajok és hulló könnyek záporában. A tudós nagybátya ármánykodása és felsülése egy futó mosolyt csal ajkunkra, de a következő rajz első sorainál már ismét sötét, borús hangulat vesz erőt rajtunk, s midőn a kötetet leteszszük, e hangulat nyomását még mindig érezzük s kedélyünkre bizonyos elégtelenség tapad, melytől csak nehezen sikerül megszabadulnunk. Megdőbbenve tekintünk az

emberi létre, mely ily megrázó, sötét képeket mutat a költőnek, s csakis az a sejtelem vígasztal meg, hogy a borús képek illetén összetorlódása Peteleinél csak a véletlen játéka s nem hosszas, keserű tapasztalatoknak eredménye. Hiszszük, hogy a tehetséges elbeszélő nem mindenkor ily sötét szemüvegen át nézi az életet s jelenségeiben néha lát olyast is, mi nem leveri, hanem fölemeli s a kiengesztelődés derűjével vonja be kedélyünket.

Szeretjük hinni, hogy a sötét színnek kedvelése csak modor, megszokás Peteleinél, s később, ha magasabb pont-ról nézi az életet, érzéke nem fog hiányozni a derűsebb, ragyogóbb tünemények felismerésére sem. A szűk körből, szétzüllött alakjainak világából, minden áron ki kell menekülnie, ha nagyobb kör olvasott és kedvelt írója akar lenni, mihez a buzgalom és tehetség egyaránt jogot adnak neki.

II.

A JÓ PALÓCOK. (Tizenöt apró történet *Mikszáth* Kálmántól. Budapest 1882, a Légrády testvérek kiadása.)

Mikszáth Kálmán már első jelentősebb kötetében: a *Tót atyafiak*-ban több oldalú írónak mutatta magát. Elbeszéléseiben komoly és víg tárgyakat sok szerencsével dolgozott föl, sőt az érzelmesben is tett kísérletet, anélkül azonban, hogy az érzelgősség határait érintette volna. Legújabb kötetében: a *Jó palócok*-ban az érzelmek egész skáláját érinti s tizenöt apró történetében az emberi kedély nyilvánulásainak egész kis világa tárul föl előttünk.

Mik ezek a lebilincselő, vonzó apróságok?

Elbeszélésnek nem mondható valamennyi, mert nem egyben a lyrai elemek dominálnak; a rajz szűkebb korlátait átlépi csaknem mindegyik, mert egyetlen helyzet költői rajzolásával Mikszáth nem örömet bibelődik; némelyik története pedig annyira gazdag új és új mozzanatokban, hogy a regény kereteit is betölthetné. Van az ő apró tör-

ténetei közt hat-hét lapra szorított regény, van rege, van idyll (*A gyermekek*), sőt olyan történet is, melyet csak versekbe kellene szednünk s kész volna a — népballada. Az iskolai szabályok rabszolgája ily művekkel szemben szabálytalanságot emleget; de a ki formák dolgában elismeri a költői szellem korlátlan szabadságát s poetikus munkákban első sorban *igazságot és költészetet* keres: nem közönséges gyönyörrel lapozza végig Mikszáth kötetét, s egy pillanatra sem jut eszébe, hogy annak egyes darabjait az æsthetikai osztályozás egyik vagy másik ketrecébe beszorítani igyekezzék.

Sorban végig kellene mennünk a tizenöt apró történeten s mindenikben találnánk valamit, a mi figyelmünkre és elismerésünkre érdemes. Ki kellene emelnünk az inventio gazdagságát, a feldolgozás keresetlen egyszerűségét, a nyelv színező erejét s az ötletek gazdagságát. E tulajdonságok egyike vagy másika azonban újabb elbeszélőinknél is föltalálható. Van azonban Mikszáth költészetének egy jellemző vonása, melyet társainál hiába keresnénk s ez az a rajongó szeretet, melylyel az anyatermészet iránt viseltetik s az a tapintat, melylyel a természet tüneményeit céljaira föl tudja használni.

A *Királyné szoknyájá*-ban maga a természet oszt igazságot az elhagyott, mostoha apjuk által megcsalt testvéreknek. A pupos, kopár Bogát-hegy az üvegcsináláshoz szolgáltat anyagot, a «Csipke» dülő, hol árok hátán árok, kőszent ad új tulajdonosainak. — A természet itt, mint bíró, veszi kezébe az osztály dolgát; de a kötet többi darabjában is mindig van szerepe, a viszonyokhoz képest nagyobb vagy kisebb. A természet Mikszáthnál nem élet nélküli színpadi díszítmény, hanem mindig részese a cselekvénynek. Együtt vígad vagy borong a szereplőkkel s mindig részt követel magának az egész kép hatásában. E tekintetben az újabb elbeszélők közül csakis a francia Theuriet hasonlítható össze a fiatal magyar elbeszélővel.

A természet cultusa nála oly erős, hogy egyes természeti jelenségek teljes súlylyal avatkoznak a szereplők elhatározásába ; a «pogány» Filcsiket, ki könyörtelen rossz útra tévedt leánya iránt, midőn az erdő mélyében egy, gyermekét ölében tartó és didergő koldusasszonynyal találkozik, a csillagok intik és biztatják, hogy bundáját az alvók fölé terítse ; Szűcs Palit, ki Gózonba siet Bede Erzsit megkérni, a haragos zöld fűvek és zúgó nádak arra intik, hogy forduljon vissza ; míg a lóherebokrocska, a mint a felhő alól kibukkanó nap első sugara reá esik, kineveti ezt a rossz tanácsot. Gélyi János előtt, midőn nevének hűtlenségéről meggyőződik, a kenderáztatók úgy csillognak zöldes vizükkel, mint valami gúnyos szemek s a hegyszakadékok úgy tűnnek föl előtte, mint megannyi nyitott koporsók.

E benső összhang a természet s az emberek kedélyvilága közt valami bájos egyszerűséget és a classicus mintákra emlékeztető üdeséget kölcsönöz Mikszáth költészetének. A fiatal elbeszélő mai complicált társadalmi és életviszonyaink közt a természet romlatlan gyermekeit mutatja be kedély- és érzélemviláguk egyszerű, de mindig őszinte nyilvánulásaiban. S elbeszélései azért hatnak oly közvetlenül, mert alakokat hoznak fölszínre, melyeknél az érzelem, úgyszólván, elementáris erővel és bájjal nyilvánul.

Lehet-e szebb példája a naivnak és igazabb nyilvánulása a romlatlan, szerető szívnek, mint a minővel a *Bede Anna tartozásá*-ban találkozunk ? Ez az egy darab elég-séges arra, hogy Mikszáth részére az első helyek egyikét jelölje ki újabb elbeszélő irodalmunkban.

Mikszáth a *Jó palócok*-ban, mindent összevéve, oly költő gyanánt mutatta be magát, ki a kritika figyelmére s a közönség méltánylására egyaránt érdemes s kinek működése a miénknél gazdagabb irodalmakban is bátran számot tehetne.